

А. М. КЛЮЧИНСЬКА

*Анастасія Михайлівна Ключинська, студентка
IV курсу економіко-правового факультету Київсько-
го національного лінгвістичного університету*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОСВІТУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Важливим елементом системи конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина є культурні права, основним серед яких є право на освіту. Закріплене в конституціях більшості розвинутих держав, воно посідає чільне місце в структурі конституційно-правового статусу людини та є необхідним фактором розвитку не тільки особистості, її інтелектуального потенціалу, а й політичної, соціальної та економічної системи суспільства. З проголошенням України незалежною державою право кожного на освіту стало одним із фундаментальних прав людини, гарантованих у конституційному порядку. Це актуалізує забезпечення права людини і громадянина на освіту як засобу адаптації до перехідного стану, на якому перебуває українська держава, та до засвоєння демократичних цінностей, норм життєдіяльності, суспільних відносин.

Варто, зазначити що право на освіту набуває дедалі важливішого особистісного та соціального значення в умовах становлення інформаційного суспільства, основним ресурсом розвитку якого є знання. Не лише серед культурних прав, а й серед усього комплексу прав та свобод людини воно є найдинамічнішою складовою, про що свідчать численні міжнародно-правові документи. Право на освіту не лише має характер конституційного права у більшості розвинених держав світу, а й стає об'єктом становлення нової галузі законодавства – освітнього законодавства. Воно посідає чільне місце в структурі конституційно-правового статусу людини і дедалі більше визначає можливості та характер розвитку кожної людини і її соціокультурного оточення – економічної, політичної, культурної та інших сфер життєдіяльності сучасного суспільства¹.

Слід зазначити, що високоякісна, така, що відповідає світовим стандартам освіта, а також право людини і громадянина на здобуття такої освіти, мають не лише загальносуспільне, а й загальнодержавне значення. Найбільш рельєфно проявляються та отримують свою апробацію освіта, сучасні освітні технології та права людини і громадянина у сфері освіти на локальному рівні – у межах місцевого самоврядування та процесах інституціоналізації територіальних громад. Адже визнання та становлення в Україні місцевого самоврядування, глибокі економічні та політичні перетворення у суспільстві й формування на цій основі нової демократичної державності безпосередньо пов'язані з виробленням і практичною реалізацією принципово нових для нас підходів до прав та свобод людини, до розв'язання як загальнодержавних, так і регіональних та місцевих проблем у даній сфері.

Мабуть, не викликає сумнівів, що дорослішання людини та отримання нею дошкільної освіти, навчання у школі та отримання загальної середньої освіти, формування професійних орієнтирів, у тому числі й на отримання вищої освіти, навчання у вищому навчальному закладі, майбутнє працевлаштування та апробація отриманих знань на практиці – у рамках цих життєвих циклів в основному замикається життєдіяльність територіальних громад у тому числі й в освітній сфері. Треба зазначити, що від забезпечення права кожного на освіту значною мірою залежить реалізація інших прав: на працю, на підприємницьку діяльність, на результати своєї інтелектуальної та творчої діяльності тощо, які у свою чергу також реалізуються саме на локальному рівні, тобто у межах територіальної громади.

Отже, за сучасних умов усебічного розвитку українського суспільства, залучення його до передових досягнень світової науки та сучасних освітніх технологій першочерговими є питання про створення належних умов для здійснення конституційного права людини і громадянина на освіту, у тому числі й за безпосередньої участі та сприяння у його реалізації суб'єктів місцевого самоврядування.

Проблема забезпечення прав та свобод людини і громадянина завжди була в центрі уваги юридичної науки, а багатоаспектний характер теми дослідження визначає необхідність звернення до різних галузей наукових знань: філософії, загальної теорії держави та права, конституційного, адміністративного, муніципального права, теорії прав людини. Концептуальні засади дослідження конституційного права людини і громадянина на освіту та проблем його забезпечення в системі місцевого самоврядування становлять як праці вче-

них-юристів, які досліджували в цілому систему культурних прав, зокрема Д. І. Амбрасене, Ю. Л. Белкіна, М. П. Орзіх, Б. А. Пережнюк, Ю. Соколенко, так і праці науковців, які безпосередньо досліджували конституційне право на освіту, серед яких А. А. Акбаєв, В. О. Боняк, В. В. Рибаківа, К. М. Романенко та ін.

Підґрунтям дослідження муніципально-правових аспектів реалізації конституційного права людини і громадянина на освіту є здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених-муніципалістів, які розглядали загальні проблеми реалізації прав людини і громадянина у сфері місцевого самоврядування, серед яких варто виділити М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, М. С. Бондаря, Е. В. Горян, І. Л. Литвиненко, В. Ф. Погорілка, Г. Г. Танаджи, П. А. Трачука, Р. Т. Чернегу, праці яких були присвячені проблемам сутності та становлення локальної системи прав людини, питанням формування муніципальних прав особи в рамках муніципальної влади, а також становлення муніципально-правового статусу особи. Згадаємо і дослідників, які вивчали муніципально-правові аспекти здійснення окремих видів прав і свобод, серед яких, зокрема В. І. Андреев, В. В. Іванюшенко, І. В. Федоров та ін.

Незважаючи на наявність цих та значного масиву інших наукових праць з проблематики прав та свобод людини і громадянина та культурних прав зокрема, у тому числі й конституційного права на освіту, в Україні відсутні дослідження конституційного права людини і громадянина на освіту в аспекті його забезпечення у системі місцевого самоврядування.

Виходячи з відсутності наукових досліджень у контексті зазначеної проблематики, наукові розвідки в сфері становлення муніципального механізму реалізації культурних прав та свобод людини і громадянина, у тому числі й конституційного права на освіту, залишаються актуальними. Процеси щодо необхідності вдосконалення різних аспектів функціонування локальної демократії, підвищення ролі системи місцевого самоврядування, його суб'єктів та органів у вирішенні низки питань щодо підвищення демократизації в країні, оптимізації управлінських процесів, що тривають у рамках як адміністративної, муніципальної реформи, так і реформи у галузі освіти, підвищують науковий інтерес до зазначеної проблематики.

Сучасне конституційне будівництво, суспільно-політичний та соціально-культурний розвиток в Україні впливають із зафіксованого у Конституції України і підтриманого на офіційному рівні постулату про аксіологічну перевагу людини, її прав і свобод, а також із зведеного в ранг головного обов'язку української держави – їх утвердження і забезпечення (ст. 3 Конституції України). Цей обов'язок стосовно конституційних прав і свобод, серед яких і право на освіту, реалізується через діяльність публічних структур усіх гілок і рівнів.

Соціальне значення конституційного права на освіту визначається тим, що в сучасних умовах без якісної освіти неможлива повноцінна реалізація більшості політичних, економічних, соціальних, культурних, інформаційних та інших прав людини і громадянина. А вже ХХ ст. увійшло в історію цивілізації як епоха освіти. Сьогодні однією з найважливіших функцій освіти вважається суспільна, яка сприяла появі нових сфер знання – від шкільного менеджменту й економіки освіти до філософії освіти. Тому нове розуміння освіти визначає особливості юридичної інтерпретації конституційного права людини і громадянина на освіту в сучасному суспільстві як з точки зору його закріплення, так і реалізації та захисту.

Право на освіту в сучасному суспільстві ґрунтується на юридичному підтвердженні та гарантуванні права людини на повну реалізацію своїх здібностей і самореалізацію через відповідну освіту. Це принципово нове тлумачення конституційного права на освіту саме в правовому вимірі, оскільки до цього практичні межі його реалізації ставилися в залежність від специфічних потреб виробництва та держави.

Конкретні особливості конституційно-правової інтерпретації права на освіту в сучасному суспільстві проявляються в тому, що воно розглядається як основна складова розвитку людського ресурсу; юридично інтерпретується передусім у якісних вимірах і дедалі більше в контексті гарантування прав споживачів освітніх послуг; широко реалізується на основі міжнародних стандартів і трансформується у важливий сектор не лише духовного розвитку, а економіки та бізнесу.

Адже саме зі сферою освіти безпосередньо пов'язані формування та реалізація курсу на інноваційний розвиток України. Перспективи тут, крім іншого, залежать від того, наскільки ефективно органи публічної влади, освітні установи та педагогічна громадськість зможуть об'єднати свої зусилля. Слід погодитись, що тільки за такого підходу можна забезпечити наступність у цілеспрямованому формуванні людського капіталу країни, сформувані систему гарантій для кожної людини, включеної у адекватні її віку особливостям та інтересам освітні відносини, добитися належного рівня у наданні освітніх послуг. Фундамент цього закладається у процесі дошкільної та основної загальної освіти, забезпечення якої як обов'язок законодавчо покладено і на органи місцевого самоврядування².

Отже, дослідницьку увагу сфокусовано на проблемах правового регулювання діяльності саме цих органів у сфері освіти не випадково.

У сучасних умовах науковці вирізняють два основні підходи до визначення сутності конституційного права на освіту. Широке розуміння права на освіту, яке утверджується, зокрема ст. 53 Конституції України, значною мірою збігається з його соціальною інтерпретацією. Вузьке розуміння права на освіту містить як різноманітні способи його з погляду реально функціонуючих механізмів забезпечення юридичних норм, так і спроби визначити зміст права на освіту через певну інтегруючу його характеристику чи їх сукупність. Фактично сьогодні можна констатувати відсутність цілісного визначення права на освіту, яке поєднувало б ознаки юридичної конкретності з достатньо широким охопленням соціального контексту розвитку та реалізації права на освіту.

Слід погодитись з визначенням конституційного права людини і громадянина на освіту, передбаченим Конституцією, нормами міжнародного та національного права, щодо міри можливої поведінки суб'єкта пра-

вовідносин у сфері освітньої діяльності, реалізація, охорона та захист якої гарантовані державою через діючу систему органів державної влади, місцевого самоврядування, мережу освітніх закладів різних форм власності та яка спрямована на здобуття теоретичних знань, практичних навичок, виховання особистості, залучення людини до національної й світової культурної спадщини для розвитку як кожної особистості окремо, так і суспільства загалом³.

Сутність конституційного права на освіту полягає в тому, що воно є засобом задоволення інтересів людини і громадянина в політичній, соціально-економічній, та духовно-культурній сферах їх життєдіяльності. До основних ознак цього конституційного права доцільно відносити: його загальний характер (є неодмінною складовою конституційно-правового статусу людини і громадянина); індивідуальне суб'єктивне право кожного; можливість його реалізації протягом усього життя; тісний взаємозв'язок з іншими конституційними правами; постійне збагачення його змісту у ході створення відповідних соціально-економічних та культурних гарантій; гарантоване кожному й таке, що не допускає протиправних обмежень його реалізації; забезпечення органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, політичними партіями, навчальними закладами приватної форми власності тощо.

Конституційне право на освіту охоплює собою право (права) практично на всі основні види освіти. Зокрема, в Конституції України зазначено, що держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти як у державних, так і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання.

У свою чергу, саме на органи місцевого самоврядування покладене завдання створювати умови для одержання громадянами освіти. Так, наприклад, згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать як власні (самоврядні) повноваження, серед яких управління закладами освіти; забезпечення здобуття неповнолітніми повної загальної середньої освіти; створення при загальноосвітніх навчальних закладах комунальної власності фонду загальнообов'язкового навчання за рахунок коштів місцевого бюджету; забезпечення регулярного безкоштовного підвезення до місця навчання і додому школярів, а також делеговані повноваження, серед яких забезпечення у межах наданих повноважень доступності й безоплатності освіти на відповідній території, можливості навчання в школах державною та рідною мовами, вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національно-культурні товариства; забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти, розвитку і вдосконалення мережі освітніх закладів усіх форм власності, фізичної культури і спорту, визначення потреби та формування замовлень на кадри для цих закладів, укладення договорів на підготовку спеціалістів, організація роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів; організація обліку дітей дошкільного та шкільного віку; подання допомоги випускникам шкіл у працевлаштуванні; забезпечення школярів, які навчаються в державних і комунальних навчальних закладах, безоплатними підручниками, створення умов для самоосвіти тощо.

Варто зазначити, що згідно з Законом України «Про загальну середню освіту» у разі ліквідації в установленому законодавством порядку загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на комунальній формі власності, органи місцевого самоврядування мають вживати заходів щодо влаштування учнів (вихованців) до інших загальноосвітніх навчальних закладів, забезпечувати соціальний захист педагогічних працівників, спеціалістів, які беруть участь у навчально-виховному процесі, учнів (вихованців).

Згідно з Законом України «Про позашкільну освіту» органи місцевого самоврядування мають вживати заходів для залучення вихованців, учнів і слухачів, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, до різних форм позашкільної освіти; забезпечувати соціальний захист вихованців, учнів і слухачів, педагогічних працівників, спеціалістів та інших працівників позашкільних навчальних закладів.

Законом України «Про вищу освіту» встановлено, що органи місцевого самоврядування мають сприяти працевлаштуванню випускників підпорядкованих їм вищих навчальних закладів, їх соціальному захисту; залучати у порядку, передбаченому законом, підприємства, установи, організації (за їх згодою) до розв'язання проблем розвитку вищої освіти тощо.

Отже, муніципально-правові відносини, пов'язані із реалізацією конституційного права людини і громадянина на освіту, регулюються різноплановими за своєю галузевою природою конституційними та законодавчими актами. Водночас різна галузева (публічно- або приватноправова) належність нормативних правових актів, що регулюють в Україні галузь освіти, не виключає їх розгляду як цілісності, що підтверджує зроблені у вітчизняній науці висновки про існування так званого освітнього законодавства. Його система – це зумовлена Конституцією України сукупність нормативних правових актів, що регулюють суспільні відносини з приводу отримання індивідами освіти різного рівня, забезпечення даного процесу відповідними освітніми установами, а також функціонування публічних органів (у тому числі муніципальних), які надають послуги в сфері освіти.

Узагальнення існуючих у вітчизняній науці концептуальних позицій щодо сутності, змісту та особливостей реалізації конституційного права людини і громадянина на освіту дає змогу зробити такі висновки:

– становлення та розвиток в Україні повноцінної системи дієздатного місцевого самоврядування нерозривно пов'язано з проблематикою прав і свобод людини, в тому числі з реалізацією культурних прав людини і громадянина;

– становлення та реалізація культурних прав людини і громадянина прямо пов'язані з культурною (духовною) сферою організації та функціонування локальної демократії, яка створює найоптимальніші умови

для продукування мешканцями – членами територіальних громад відповідних індивідуально-колективних інтересів та запитів у сфері культури, у тому числі й насамперед щодо наявності та реалізації всього спектра прав та законних інтересів людини і громадянина у сфері освіти;

– сьогодні у сучасній українській правовій науці наявні ґрунтовні дослідження, в яких визначено зміст та розкрито соціальну сутність конституційного права на освіту; сформульовано основні наукові методології та підходи до його вивчення; запропоновано напрями практичної реалізації, гарантування та захисту означеного права. Разом з тим значна частина проблем, пов'язаних з подальшим розвитком як самого конституційного права на освіту, так і механізмів їх забезпечення, у тому числі в системі місцевого самоврядування, поки що залишається не висвітленою;

– конституційно-правова інтеграція органів місцевого самоврядування в публічно-владну діяльність у сфері освіти опосередкована особливостями конституційно- та муніципально-правового регулювання даної сфери; зумовлена державною освітньою політикою; виражається в їх відповідних повноваженнях різної правової природи; забезпечується муніципальною системою освіти;

– існує низка складних та нерозв'язаних концептуальних, конституційно-правових, муніципально-галузевих і практичних проблем, пов'язаних з правовим регулюванням діяльності органів місцевого самоврядування у сфері освіти, вирішення яких неможливе без спеціального комплексного наукового осмислення та предметного аналізу існуючої правової бази, що передбачає та вимагає ґрунтовних наукових досліджень питань щодо особливостей реалізації конституційних прав людини і громадянина на освіту в системі місцевого самоврядування.

¹ Романенко К. М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / К. М. Романенко. – Х., 2008. – С. 1.

² Савина Т. В. Правовое регулирование деятельности органов местного самоуправления в сфере образования : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право ; муниципальное право» / Т. В. Савина. – Белгород, 2009. – С. 3.

³ Романенко К. М. Вказана праця. – С. 8–9.

Резюме

У статті висвітлено особливості реалізації конституційного права людини і громадянина на освіту в системі місцевого самоврядування. Запропоновано авторське бачення змісту конституційного права на освіту в умовах формування в Україні реального місцевого самоврядування.

Ключові слова: права людини; право на освіту; освіта; територіальна громада; місцеве самоврядування; система місцевого самоврядування.

Резюме

В статье освещаются особенности реализации конституционного права человека и гражданина на образование в системе местного самоуправления. Предложено авторское видение содержания конституционного права на образование в условиях формирования в Украине реального местного самоуправления.

Ключевые слова: права человека; право на образование; образование; территориальная община; местное самоуправление; система местного самоуправления.

Summary

In the article covered the features of the constitutional human and citizen rights to education in the local government system. The author's vision of content of the constitutional right to education in the formation in Ukraine of real local self-government is proposed.

Key words: human rights, right to education, education, territorial hromadas, local self-government, local self-government system.

О. Ю. САФОНОВА

*Оксана Юріївна Сафонова, студентка II курсу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОРИСТУВАННЯ ОБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАСНОСТІ

Актуальність даної теми зумовлено тим, що з проголошенням незалежності України, орієнтацією на встановлення демократичного суспільства Україна як правова держава є інструментарієм забезпечення прав